

Kielitieteen vaiheita Suomessa

Klaus Karttunen

Fred Karlsson: Yleinen kielitiede Suomessa kautta aikojen. Yleisen kielitieteen laitos, Helsingin yliopisto, julkaisuja 28, Helsinki 1997, 134 s., nid.

Fred Karlsson: Kielitieteiden tohtorinväitöskirjat Suomessa 1840–1997. Yleisen kielitieteen laitos, Helsingin yliopisto, julkaisuja 29, Helsinki 1998, 78 s., nid.

Kielitieteen juuret ovat vanhat. Ensimmäiset tieteellisiksi katsottavat kieliteorit ja koulukunnat syntyivät antiikin Kreikassa ja Intiassa, ja myöhemmin juutalaiset ja muslimit loivat omat traditionsa. Euroopan ensimmäiset kielentutkijat ilmaantuivat humanismin myötä 1400-luvulla: Kiinnostus kohdistui tuolloin ensi sijassa klassillisiin kieliin – latinaan ja kreikkaan – sekä hepreaan. Vaikka tutkittavien kielten määrä vähitellen kasvoi ja ensimmäiset yritykset yleisen kieliteorian luomiseksikin tapahtuivat jo 1600-luvulla, uusien kielten tutkimus samoin kuin vertaileva ja yleinen kielitiede pääsivät toden teolla vauhtiin vasta 1800-luvulla.

Kattava yleisesitys

Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen professori Fred Karlsson on viime vuonna ilmestyneessä kirjassaan kuvannut kielitieteen vaiheita Suomessa. Koska ensimmäinen varsinainen yleisen kielitieteen professuuri Suomessa syntyi niinkin myöhään kuin 1966, aihe on tulkittu verraten laajasti, ja pääosa kirjasta kuvaa yleisen kielitieteen piiriin katsottavan aineiston ja pohdintojen osuutta eri filologioiden piirissä työskennelleiden tutkijoiden työssä unohtamatta myöskään kielitieteen yleistä arvostusta ja asemaa tieteen ja yliopiston piirissä. Erityistä huomiota tekijä kiinnittää siihen, miten ja milloin kielitieteen käsitteet on omaksuttu Suomessa. Sen sijaan erityisfilologioiden historia ei suoranaisesti kuulu kirjan piiriin sen enempää kuin fonetiikka, soveltava kielitiede, kielifilosofia ja -psykologiakaan. Filologian historiaa onkin kirjallisuudessa käsitelty runsaasti – mainittakoon tässä vain Heikelin, Aallon, Korhosen ja Stipan teokset – mutta Karlssonin valitsema lingvistinen näkökulma saa nyt ensimmäisen kerran kattavan esittelyn.

Johdannossa pohditaan kielitieteen yleistä historiaa, määritellään sen rajat ja luodaan katsaus kotimaiseen oppihistorialliseen kirjallisuuteen – Karlssonin lähteisiin. Mainittakoon kuitenkin, että oma itää etsimässä -teokseni on eurooppalaisen, ei suomalaisen Aasian-tutkimuksen historia – ilmeisesti lukemisesta on jo vierähtänyt aikaa.

Itse historia alkaa Turun akatemian perustamisesta 1640 ja jakautuu neljään varsin luontevasti jäsentyvään kauteen: Turun aika 1640–1827, suuriruhtinaskunnan aika Helsingissä 1828–1916, itsenäisyyden aika yleisen kielitieteen käynnistymiseen saakka itsenäisenä opinalana 1916–1965 ja uusin aika 1965–1995. Varsinkin kahden ensimmäisen kauden yhteydessä varsinaisen yleiskielitieteellisen materiaalin niukkuus maan ainoassa yliopistossa on mahdollistanut varsin lavean tarkastelun, kun taas 1900-luvun esitystä laajentaa näkökulma kielitieteen opetuksen ja tutkimuksen kehitykseen uusissa yliopistoissa ja korkeakouluissa. Näkökulma on historiallinen: ensimmäisten virkojen ja Suomen kielitieteellisen yhdistyksen perustaminen on vielä selostettu suhteellisen tarkasti, mutta uusin tutkimus vain katsauksenomaisesti.

Turun akatemian aikana yliopiston harvoista professoreista vain kaksi edusti enemmän tai vähemmän kielitiedettä: kaunopuheisuuden professori latinaa ja pyhien kielten professori kreikkaa ja hepreaa. Varsinkin 1600-luvulla näkökulma oli perinteinen, eikä varsinaisesta luovasta tutkimuksesta voida vielä puhua. Heprea paratiisiin, kreikka kirjallisuuden ja latina grammatiikan ja logiikan kielenä olivat täydellisiä ja siksi ohjeellisia. Latinan kielioppi tarjosi mallin, jonka mukaan muita kieliä kuten suomea yritettiin kuvata. Historiallisesti tulkittu kertomus Baabelin kielensekoituksesta todisti, että kaikki maailman kielet olivat sukua ja polveutuivat hepreasta. Silti tähänkin kauteen mahtui merkittäviä aikaansaannoksia. Ensimmäiset suomen kielipiopit olivat puutteineenkin huomattavia edistysaskeleita, ja Simon Paulinus kirjoitti laajan heprean kielipiopin, joka hyvin kestää vertailun aikakauden vastaavien teosten kanssa. 1700-luvulla mm. Porthan pystyi jo seuraamaan tieteen ajankohtaisia virtauksia ja tuomaan niitä Suomeenkin.

1800-luvulla kehitys oli jo niin nopeaa, ettei vuosisadan alun

pienoista Turun akatemiaa voi mitenkään verrata suureen Helsingin yliopistoon sen lopussa. Vuosisadan merkittävin kielitieteellinen suuntaus oli Rasmus Raskin ja Franz Boppin luoma vertaileva kielitiede, jonka ajatukset tulivat Suomessakin tunnetuiksi jo 1830-luvulla. Castrén ja muut sovelsivat sen menetöt suomalais-ugrilaiseen kielentutkimukseen, ja 1875 perustettiin vertailevan indoeurooppalaisen kielentutkimuksen ylimääräinen professuuri. Vuosisadan jälkipuoliskolla alkoivat myös yleisen kielitieteen ajatukset kiinnostaa suomalaistutkijoita. Toinen merkittävä 1800-luvun ilmiö oli uusfilologian – germaanisten, romaanisten ja slaavilaisten kielten tutkimuksen – nousu salonkikelpoiseksi akateemiseksi tieteenalaksi.

Itsenäisyyden ajan alkupuolelle oli ominaista lingvistiikan osuuden kasvu filologisessa tutkimuksessa, vaikka tekijä painottaakin, että monet uudet aatteet "tulivat Suomeen vain hitaasti ja usein vastarintaa kohdaten". Merkillepantavaa on Turun molempien yliopistojen ja Jyväskylän korkeakoulun keskeinen asema kehityksen eteenpäinviejinä.

Hyödyllinen hakuteos – puutteineenkin

Historian täydennykseksi sopii 1998 ilmestynyt väitöskirjabibliografia, joka kattaa maan kaikki yliopistot ja on erikseenkin hyödyllinen hakuteos. Myös siinä kielitiede on ymmärretty laajasti, niin että mukaan on otettu myös suuri joukko filologisia tutkimuksia. Joitakin rajoja on kuitenkin ollut pakko vetää. Esimerkiksi klassillisen filologian piirissä on julkaistu historiallisia ja aatehistoriallisia väitöksiä, joita ei voi mitenkään lukea kielitieteen piiriin. Nämä on siksi perustellusti jätetty pois, mutta lukijan on tällöin syytä muistaa, ettei bibliografia anna täyttä kuvaa laitoksen väitösaktiiviteetista. Toinen puute on materiaalin rajaaminen humanistisiin tiedekuntiin, minkä seurauksena joukko teologien kirjoittamia hepreaa ja Uuden Testamentin kreikkaa käsitteleviä väitöskirjoja on jäänyt pois. Laaja johdanto selvittää valintakriteerejä ja pohtii perusteellisesti, millaisia tilastollisia johtopäätöksiä esitetystä materiaalista voidaan tehdä. Bibliografia on luettavissa myös Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitoksen internet-osoitteessa.

Karlssonin kirjat ovat kiintoisaa luettavaa ja täydentävät hyödyllisellä tavalla Suomen humanistista oppihistoriallista kirjallisuutta.

Kirjoittaja on Suomen Akatemian vanhempi tutkija sekä Indologian ja antiikin etnografian dosentti Helsingin yliopistossa. Hän on myös Suomen Oppihistoriallisen Seuran puheenjohtaja.